

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

CIVIL LIABILITY OF MEDICAL WORKERS

Білоус Т.Й., к.ю.н., старший викладач кафедри
цивільного права та процесу

Університет державної фіскальної служби України

У статті висвітлено основні положення відповідальності. Досліджено визначення адміністративної відповідальності, кримінальної відповідальності, дисциплінарної відповідальності, але більш детально розглянута цивільно-правова відповідальність медичних працівників. Проаналізовані види цивільно-правової відповідальності та підстави її настання. Акцентовано на суб'єктах цього виду відповідальності. Проаналізовано виникнення відповідальності в договірних та деліктних (позадоговірних) зобов'язаннях та їх розмежування. Визначено загальні умови договірної та деліктної цивільно-правової відповідальності, місце, яке посідає договірна відповідальність під час надання медичних послуг, а також хто є суб'єктом під час настання цивільно-правової відповідальності. Дано визначення компетентності лікаря. Досліджено, яку компетенцію повинен мати лікар, який надає медичні послуги. Висвітлено питання визначення вини особи в завданні шкоди учасникам медичних відносин. У якій формі проявляється вина медичних працівників. Встановлено, що мірою відповідальності служить не ступінь провини, а величина заподіяної шкоди, залежно від якої і дається правова оцінка поведінки медперсоналу і наступає відповідна їй юридична відповідальність. Визначено, що винуватість юридичної особи складається з провин осіб, які становлять юридичну особу і які організують її діяльність. Зазначено негативні наслідки, які може принести пацієнту лікарська недбалість. Вивчено умови деліктної відповідальності за шкоду, заподіяну неналежним лікуванням. Визначено структуру цивільного правопорушення в лікарській діяльності. Досліджено цивільно-правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з категорією «лікар-пацієнт». Досліджено судову практику та встановлено, за які правопорушення лікар може притягуватись до цивільно-правової відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, цивільно-правова відповідальність, лікар, пацієнт, відносини.

The article highlights the main provisions of responsibility. The definition of administrative responsibility, criminal responsibility, disciplinary responsibility is investigated, but civil liability of medical professionals is considered in more detail. Types of civil liability and the reasons for its occurrence are analyzed. The focus is on the subjects of this type of responsibility. The origin of liability in contractual and tortious (extra-contractual) obligations and their delineation are analyzed. General conditions of contractual and tort civil liability have been determined. And also what is the place of contractual responsibility in the provision of medical services. Who is the subject of civil liability. The doctor's competence is defined. It has been investigated what competence a doctor providing medical services should have. The issue of determining the guilt of the person in causing harm to the participants of medical relations is covered. In what form is the fault of medical professionals manifested. It is established that the degree of liability is not the degree of fault, but the magnitude of the harm caused, according to which the legal evaluation of the behavior of the medical staff is given and the legal responsibility corresponding to it comes. It is determined that the culpability of a legal entity consists of the fault of the persons who make up the legal entity and who organize its activity. What negative consequences can medical negligence have for the patient. The conditions of tort liability for damage caused by improper treatment were examined. The structure of civil offense in medical activity is determined. The rules of law governing the relationship with the category "doctor-patient" have been investigated. Case law has been investigated and the offenses for which a physician can be held liable for civil offenses have been determined.

Key words: responsibility, civil law, doctor, patient, relations.

Похід до лікаря для людини – це не просто один день із життя. Він часто призводить до важливих наслідків, а також впливає на її динаміку, фізичне та психічне здоров'я членів сім'ї. Саме тому лікарі під час візиту пацієнта несуть персональну відповідальність за здоров'я матері та дитини разом.

Нині практика показує, що більшість медичних працівників та навіть їхні керівники поверхнево уявляють свою юридичну відповідальність, що передбачена законодавством за порушення, які вони чинять під час курсу лікування. Тому нині актуальним питанням є дослідження відповідальності медичних працівників, яку вони несуть під час проведення лікування клієнта.

Питання відповідальності медичних працівників, зокрема і цивільно-правової, досліджували К.Б. Ярошенко, Д.Ю. Медніс, Е.О. Харитонов, Н.А. Саниахметова, Е.В. Лазарева, Л.Я. Свистун, С.В. Антонов, Г.К. Матвеев, В.Д. Примак, Н. Старікова, А.Н. Савицька, С.Б. Булеца.

Метою статті є дослідження цивільно-правової відповідальності медичних працівників, які надають пацієнтам медичну допомогу.

Варто зазначити, що відповідальність лікаря може бути кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна.

Кримінальна відповідальність у медицині настає тільки за злочини, передбачені чинним Кримінальним кодексом та за наявності усіх ознак злочину: суб'єкта, об'єкта злочину, суб'єктивної й об'єктивної сторін. Варто зазначити, що категорії справ у медичній сфері за ступенем складності визначаються найскладнішими, адже специфічна сфера медичної діяльності, необізнаність правни-

ків у ній не дає змоги юристам самотійно, без допомоги медиків, визначити ступінь вини медпрацівників. Для суду та правозахисників у процесі розгляду цих справ найскладнішим завданням є доведення суб'єктивної сторони злочинів та вини медичних працівників при обґрунтуванні цивільних позовів.

До цивільно-правової належить майнова відповідальність медичного працівника, для прикладу, коли особа оплатила певну процедуру, а лікар її не провів. У цьому випадку пацієнт має право повернути сплачені кошти в судовому порядку, а також просити відшкодувати завдану йому матеріальну та/або моральну шкоду.

Під адміністративною відповідальністю розуміється відповідальність керівників медичних пологових закладів, а тому адміністративні стягнення накладаються у разі неправильного адміністрування медичного закладу.

Своєю чергою, дисциплінарна відповідальність – це відповідальність, яку застосовують до медпрацівників.

Повертаючись до цивільно-правової відповідальності лікаря, потрібно зазначити, що вона настає за розголошення лікарської таємниці, надання неякісних медичних послуг, неповагу до пацієнта тощо.

Варто звернути увагу, що К.Б. Ярошенко вважає, що відносини між медичним закладом та пацієнтом самі по собі цивільним правом не регулюються, а потрапляють до сфери регулювання цивільного права, коли медичний заклад не виконує або неналежним чином виконує свої публічні обов'язки і цим заподіює шкоду потерпілому, а як наслідок, має обов'язок її відшкодувати – це деліктні зобов'язання [12, с. 27].

Лікар повинен мати всі необхідні професійні знання щодо майбутнього медичного втручання, стану здоров'я пацієнта та можливих наслідків проведення лікування. Під компетентністю лікаря також розуміється його здатність довести до хворого інформацію про медичне втручання в доступній формі [6, с. 77]. Все це підтверджує, що відносини «лікар–пацієнт» – це відносини, основою яких є юридична рівність і тому їх зараховують до сфери цивільно-правового регулювання.

Оскільки такі відносини здебільшого підпадають під дію приватного права, тут правовідносини сторін, у тому числі й правовідносини юридичної відповідальності, можуть виникати, а відповідні права й обов'язки – бути реалізованими за наявності певних юридичних фактів і без участі держави (наприклад, на підставі договору між учасниками цивільних відносин, не передбаченого нормами цивільного законодавства) [11, с. 500–502]. Останнім часом лікарі дедалі частіше стають фігурантами судових справ. Їх звинувачують у загибелі пацієнта, інвалідності через неправильно поставлений діагноз, помилках при косметичних операціях, халатності тощо.

За загальним правилом, мірою відповідальності служить не ступінь провини, а величина заподіяної шкоди, залежно від якої і дається правова оцінка поведінки медперсоналу і наступає відповідна їй юридична відповідальність [4, с. 99]. У разі медичної відповідальності за проступки лікаря, позадоговірні збитки відшкодовуються лікарем або закладом охорони здоров'я.

Якщо відносини лікаря та пацієнта є цивільно-правовими відносинами, то у разі виникнення відповідальності має важливе значення, що є підставою виникнення, зміни та припинення цих правовідносин, тобто юридичним фактом. Відповідь на це питання залежить від того, це договірні чи позадоговірні зобов'язання [3, с. 24].

Підставою для деліктної відповідальності є наявність у медичного працівника складу цивільного правопорушення – цивільно-правового делікту.

Договірні відповідальність має місце у разі порушення договірних зобов'язань у процесі надання медичних послуг. Варто зазначити, що стягнення на основі положень про договірну відповідальність у судовій практиці майже не здійснюється, адже метою договору є надання послуги як такої, а не досягнення результату з видування пацієнта [9, с. 80]. Проте за ст. 1196 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) у разі заподіяння шкоди життю або здоров'ю пацієнта під час виконання договірних зобов'язань вона підлягає відшкодуванню на підставах, передбачених нормами про деліктну відповідальність [1].

Суб'єктами цивільно-правової відповідальності, за ч. 1 ст. 1172 ЦК України, є медичні установи, які відповідають за шкоду, завдану їхніми працівниками під час виконання своїх трудових обов'язків [1]. У тому разі, якщо шкода була завдана лікарем, який зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності і, маючи ліцензію на медичну практику, надає медичні послуги такої якості, відповідає за завдану пацієнту шкоду особисто.

Проаналізувавши судову практику, можна зазначити, що останнім часом збільшилась кількість позовів пацієнтів про притягнення до відповідальності медичних закладів та медичних працівників загалом. До них належать справи про відшкодування майнової та/або моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, спричиненого неналежним лікуванням. Медичних працівників дедалі частіше звинувачують у неправильно-поставленому діагнозі, а також невірно підбраному курсі лікування, призначенні неповного лікування відповідно до діагнозу, неналежному наданні медичної допомоги, що стало причиною інвалідності чи смерті пацієнта тощо.

Разом із тим причиною настання негативних наслідків, заподіяних пацієнтові у процесі лікування, необов'язково є недбалість чи професійна необізнаність медичних пра-

цівників. Як негативні фактори можуть розглядатися недосконалість сучасної медичної науки та техніки, задоволеність хвороби та несумлінне ставлення пацієнта до лікування [2, с. 24].

А.М. Савицька зауважувала, що структуру цивільного правопорушення як фактичної підстави деліктної відповідальності лікувального закладу утворюють:

- 1) шкода;
- 2) правовий зв'язок у формі трудових відносин (відносин служби) медичного працівника з лікувальним закладом;
- 3) протиправність поведінки в формі невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків;
- 4) причинний зв'язок між шкодою і протиправною поведінкою;
- 5) вина [8, с. 53].

Про деліктну відповідальність варто говорити, якщо шкода завдана внаслідок незаконних дій або бездіяльності з боку третіх осіб, наприклад, якщо переривання вагітності, яка була результатом застосування певних технологій, спричинила дорожньо-транспортна пригода. Загальними умовами деліктної цивільно-правової відповідальності є:

- а) шкода;
- б) протиправність поведінки завдавача шкоди;
- в) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника та її результатом – шкодою;
- г) вина завдавача шкоди.

Особливого значення у процесі правозастосування набуває питання визначення вини особи у завданні шкоди учасникам медичних відносин. Г.К. Матвеев зазначає, що винуватість юридичної особи складається з провин осіб, які становлять юридичну особу і організовують її діяльність. Але винуватість юридичної особи не є простою сумою індивідуальних провин. Подібно до того, як колективна воля юридичної особи не зводиться механічно до суми індивідуальних волей, а являє собою нову якість, так і вина підприємства, установи та організації якісно відмінна від своїх складників. Це особлива вина колективу, оскільки психологічним змістом її служить порочна воля (і свідомість) учасників цього колективу, а не окремих індивідуумів, які здійснюють свою діяльність незалежно від колективу або подо зв'язком зі своїми службовими обов'язками [5, с. 216]. В.Д. Примак слушно зауважує, що у разі вчинення протиправних дій органами юридичної особи, її працівниками та учасниками (у передбачених законом випадках) зазначені дії вважаються власними її діями з огляду на включення зазначених органів і осіб до організаційної єдності юридичної особи. За аналогією з моделлю цивільно-правової відповідальності юридичної особи за дії її органу побудована й можлива відповідальність юридичної особи за дії своїх учасників, оскільки у такому разі учасник юридичної особи як такий виконує функції органу юридичної особи щодо безпосередньої реалізації її цивільної правоздатності [7, с. 99, 10]. Отже, вина закладу охорони здоров'я полягає у винній поведінці працівників цього закладу.

Для настання цивільно-правової відповідальності за шкоду здоров'ю необхідно, щоб така шкода була вчинена з вини заподіювача шкоди, за винятком випадків, передбачених законом (наприклад, відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки). Відповідно до загального правила ст. 1166 ЦК України вина заподіювача шкоди презюмується, у зв'язку із чим саме він для звільнення від відповідальності має подати докази своєї невинуватості.

Варто зазначити, що форма вини у вирішенні спорів із відшкодування шкоди значення не має, а тому, за загальним правилом, мірою відповідальності слугує величина заподіяної шкоди, залежно від якої і дається правова оцінка поведінки медперсоналу. Однак, як свідчить аналіз судової практики, здебільшого суди відмовляють у задоволенні позову, посиляючись саме на відсутність вини медичного працівника.

Дослідження питання цивільно-правової відповідальності у сфері медичної діяльності вищезазначеним не вичерпується і характеризується наявністю значної кількості проблем, які зумовлені, насамперед, неналежним нормативним регулюванням усієї галузі охорони здоров'я, а також особливостями медичних правовідносин.

Вищевикладене дає змогу стверджувати, що комплексний і всебічний аналіз окреслених проблем, пов'язаних із дослідженням окремих аспектів цивільно-правової відповідальності за порушення у сфері здійснення медичної діяльності, є нині особливо актуальним та має досить важливе значення для подальшого розвитку теорії цивілістичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356 (з останніми змінами).
2. Антонов С.В. Особливості відшкодування шкоди заподіяної пацієнтові невдалим медичним втручанням. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2007. № 7. С. 22–26.
3. Булеца С.Б. Цивільно-правова відповідальність в сфері здійснення медичної діяльності. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 204.
4. Лазарева Е.В. К вопросу об юридической ответственности медицинских работников. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*. К 10-летию Волжского университета им. В.Н. Татищева. Тольятти : ВУИТ, 2005. Вып. 47. С. 98–103.
5. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве. Киев : Изд-во Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, 1955. 308 с.
6. Медніс Д.Ю. До питання дієздатності пацієнта під час оформлення згоди на медичне втручання. Перший Всеукраїнський конгрес з медичного права і соціальної політики 14–15 квітня 2007 р., м. Київ : Збірник тез доповідей / Упор. к.ю.н. Гревцова Р.Ю., д.м.н. Степаненко А.В. Київ : Видавничий дім «Авіцена», 2007. С. 76–77.
7. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес сімейне право міжнародне приватне право». Київ, 2005. 209 с.
8. Савицкая А.Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием. Львов : Изд-во при ЛГУ Издательского объединения «Вища школа», 1982. 195 с.
9. Свистун Л.Я. Деякі питання цивільно-правової відповідальності у сфері надання медичних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 79–84.
10. Старікова Н. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності у сфері затосування прямих репродуктивних технологій. *Цивільне право України*. 2017. № 12. С. 65–67.
11. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины : Учебник. Харків : ООО «Одиссей», 2004. С. 500–502.
12. Ярошенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. Москва : Юрид. лит-ра, 1990. 174 с.

УДК 347.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/10>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН

DIRECTIONS OF PERFECTION OF LEGISLATION OF UKRAINE ABOUT PROTECTION OF RIGHTS ON THE PLANT VARIETY

**Бобонич Є.Ф., к.ю.н., завідувач сектору судово-претензійної роботи
відділу правового забезпечення та розробки законодавства
у сфері охорони прав на сорти рослин
Український інститут експертизи сортів рослин**

**Ковчі А.Л., завідувач відділу правового забезпечення
та розробки законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин
Український інститут експертизи сортів рослин**

**Шпак П.І., завідувач сектору договірної роботи
відділу правового забезпечення та розробки законодавства
у сфері охорони прав на сорти рослин
Український інститут експертизи сортів рослин**

У статті аналізуються питання удосконалення чинної редакції Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» та інших нормативно-правових актів у сфері охорони прав на сорти рослин.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що охорона права інтелектуальної власності на сорти рослин як об'єктів інтелектуальної (творчої) діяльності є одним із пріоритетів інтеграції України в світовий ринок у системі Світової організації торгівлі (СОТ) та в Європейське Співтовариство (ЄС). Створення нових сортів рослин потребує значних витрат: знань, праці, матеріальних ресурсів, коштів та часу. Отримання майнових прав інтелектуальної власності на нові сорти рослин спрямоване на компенсацію селекціонерам витрат на створення сорту. Сорт рослин не має права на поширення на території України без державної реєстрації прав на нього. Крім цього, сорт рослин має пройти державне сортопробування. Метою статті є огляд спірних та суперечливих положень Закону «Про охорону прав на сорти рослин», інших нормативно-правових актів у цій сфері та узгодження їх із нормами Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин (так звана Конвенція УПОВ), Регламенту Ради Європейського Союзу № 2100/94 про права на сорти рослин у Спільноті.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» є ключовим національним нормативно-правовим актом у зазначеній сфері, містить окремі неточності та суперечності змістовного та техніко-юридичного характеру, що ускладнюють розуміння його окремих положень